

A HABSBURGOK GAZDASÁGPOLITIKÁJA A CSEH KORONA ORSZÁGAIBAN A 17–18. SZÁZADBAN

Amikor a Habsburgok 17-18. századi gazdaságpolitikájával foglalkozunk, nem lehet figyelmen kívül hagyni a cseh korona országait, vagyis Csehországot, Morvaországot és Sziléziát. A cseh tartományok mezőgazdasága, de ipari termelése is a Verlag-rendszerrel és a manufaktúrákkal fontos szerepet játszott. Minthogy akkoriban a lakosság 80 %-a vidéken lakott és mezőgazdasággal foglalkozott, meg kell vizsgálnunk a Habsburgok gazdaságpolitikáját ezen a területen. A gazdasági és társadalmi viszonyok a mezőgazdaságban megfeleltek a feudális viszonyoknak. Az egyik oldalon állt a földbirtokosság, a másikon a jobbágy alattvaló. Mivel a 17. században, főleg annak második felében megszorodtak az árutermelő nagybirtokok, megnöttek a jobbágyok robotterhei. A 17. század második fele 1680-ig a korlátozatlan robot időszaka volt. Ez azt jelentette, hogy a jobbágyoknak robotolnia kellett, amikor a földesuraság ezt követelte. Ezek a körülmények oda vezettek, hogy a Habsburg kormányzat I. Lipót alatt 1680. június 28-án kibocsátotta a cseh tartományokban az első robotpátenst. Ez volt az első eset, hogy az uralkodó beleavatkozott a földesúr-jobbágy viszonyba. Az uralkodó a robotpátenstben megtiltotta a robotoltatást vasárnap és ünnepnapokon, s a jobbágy robotkötelezettségét heti 3 naphan állapította meg; kivételt képezett az aratás, a szénagyűjtés és a halastavak leeresztésének ideje, amikor a jobbágyok „állandóan robotolni és segíteni” tartoztak. E robotpátenst 3. pontja kimondta, hogy a földesúrnak nincs joga jobbágyait a majorságában termelt áru, mint például sör, pálinka, sajt, vaj, zsír, baromfi stb. megvásárlására kényszeríteni, gyakran magasabb áron és „amikor azok már megromlottak”. A 6. pont megtiltotta, hogy a földesurak a robot mennyiségét emeljék; ezt azonban gyakran nem tartották be. Kétségtelen, hogy az uralkodó azt akarta elérni, hogy a jobbágy úgy gazdálkodhassék, hogy a földesúri követelések kielégítése mellett állami adót is tudjon fizetni. Mégis, ez volt a Habsburg uralkodó első beavatkozása a földesúr-jobbágy viszonyba.

A Habsburg gazdaságpolitika további jelentős beavatkozása volt Csehországban az 1757. évi pátenst. Ezzel a földesúri föld is adókötelessé vált, míg ezelőtt csak a paraszti föld adózott, az uradalom majorsági földje pedig adómentes volt. Katasztert állítottak fel és a majorsági földet is megadóztatták. Ez jelentős beavatkozás volt a nemesi kiváltságokba, még akkor is, ha a majorsági földet alacsonyabbra értékelték, mint a paraszti földet. A Habsburg gazdaságpolitikának ez az intézkedése oda vezetett, hogy idővel — II. József 1789. évi rendelete nyomán — minden földet egyformán adóztattak meg.

A Habsburg gazdaságpolitika további jelentős beavatkozása volt az 1775. évi reform, az ún. „raabizáció”. Arról volt itt szó, hogy a nagybirtok földjét bérbe adták a jobbágyoknak. Ahol a reformot végrehajtották, megszűnt a robot. 1777-ben Raab már arra hivatkozhatott, hogy 3000 új család jött létre és a feloszlott jezsuita rend 39 nagybirtokán a lakosság száma 20 000-rel nőtt, ami 20 %-os gyarapodást jelentett. A szarvasmarhaállomány is nőtt 27 500-zal. Bár a raabizáció főleg a kamara, az egykori jezsuita rend és egyes városok birtokain valósult meg, mégis a Habsburg

gazdaságpolitika sikere volt, mert a feudális munkajáradékot pénzáradékká alakította át. Ezzel a jobbágy a föld bérlője lett.

Az egyik legjelentősebb jobbágyreformra a cseh tartományokban 1781-ben került sor. Ekkor írta alá II. József az örökös jobbágyság megszüntetéséről szóló pátenszt. A pátens utal rá, hogy az örökös jobbágyság megszüntetése „hasznos a mezőgazdaságnak és az ipar számára”. A munkaerő röghözkötöttsége megszűnt, mindenütt szabadon lehetett munkát keresni és vállalni. Sokan kiszakadtak a mezőgazdaságból, a városokba költöztek, s ott kerestek és találtak munkát. Tulajdonképpen ezzel született meg a munkaerőpiac, amelyre a manufaktúrák, később a gyárak fejlődéséhez szükség volt. 1789-ben jelent meg az a fontos pátens, amely a földesúrnak járó jobbágyszolgáltatásokat pénzáradékká alakította át. Ezzel mindenütt megszűnt volna a robot. II. József halála után azonban ezt a pátenszt visszavonták. Ez is mutatja, hogy a Habsburg gazdaságpolitika milyen fontos döntéseket vitt keresztül, vagy akart megvalósítani, s hogy ezek gyakran a nemesség ellenállásába ütköztek. A céltudatos Habsburg gazdaságpolitika javára vált a cseh tartományok parasztságának, vagy legalább is erre törekedett, és korlátozta a földesurak privilegizált helyzetét.

De a Habsburg gazdaságpolitika a 17-18. században nem korlátozódott a mezőgazdaság területére. I. Lipót idején reformokat valósítottak meg az iparban is, s ezek azt mutatják, hogy merkantilista szempontok jutottak érvényre. 1665-ben Münchenből Bécsbe hívták Johann Joachim Bechert, akinek a megérkezése után nem sokkal megalakult Bécsben a *Kommerz-Kollegium*. 1666. február 22-én kelt instrukciója szerint foglalkoznia kellett a monarchia kereskedelmével, nem csak a készárukkal, hanem a nyersanyagokkal is, s számba kellett vennie mindazokat az országokat, ahová árut, vagy nyersanyagot exportáltak. A *Kommerz-Kollegium*nak vizsgálnia kellett a kereskedelem növekedését és csökkenését, az áralakulást. A nyersanyagokat nem volt szabad exportálni, belföldön kellett feldolgozni őket, meg kellett akadályozni, hogy pénzt fizessenek a külföldnek olyan árukért, amelyeket itthon is elő lehet állítani. Tanulmányozni kellett a kereskedelmet külföldön, különösen a fejlett országokban. Információkat kellett szerezni külföldi kereskedőktől és vállalkozóktól. Dolgoházakat, manufaktúrákat, bankokat és kereskedőcégeket kellett létesíteni, s ezeknek fejlesztésük érdekében privilégiumokat adni. Ezekkel a merkantilista követelményekkel kellett a *Kommerz-Kollegium*nak foglalkoznia.

Már ezt megelőzően két morvaországi, brünni vállalkozó, Morgenthaler 1653-ban és Malivský 1663-ban az uralkodóhoz fordult s ezeket a merkantilista szempontokat képviselte. I. Lipót 1664-ben a legmagasabb morvaországi hatóságokhoz fordult, s elöadta, hogy „ott, ahol a közjóról és az ipar és kereskedelem fejlesztéséről van szó, szükséges segíteni”. Lehetséges, hogy Malivský beadványa adta az ösztönzést a bécsi udvarnak Becher meghívására és a *Kommerz-Kollegium* felállítására.

Becher vezetése alatt alapították az első textilmanufaktúrákat, Walpersdorfban 1666-ban, Linzben 1672-ben, valamint Bécsben 1676-ban. Becher nézeteit azután Philipp Wilhelm Hörnigk dolgozta ki és tette közzé *Oesterreich über alles, wann es nur will.* c. könyvében 1684-ben. A merkantilista alaptételek Csehországban a 17. század végétől kezdve honosodtak meg. Így a csehországi kamara könyvelőisége 1690. november 7-én előadta, hogy sok pénz folyik el külföldre posztóért, harisnyáért, vászonért, kalapért, és javasolta, hogy ezeknek az áruknak a vámját emeljék fel. A kormány ezt 1692-ben meg is valósította. Olyan árukról volt ekkor szó, amelyeket

Franciaországból importáltak. A csehországi kamara javasolta, hogy növeljék ezeknek az áruknak a gyártását a monarchia országaiban. Előadta azt is, hogy Anglia, Franciaország, Németalföld a manufaktúráknak és a kereskedelemnek köszönheti gazdagságát, mert ezek adnak munkát a nép egy részének, s ezáltal növekszik a piac. Ez a szemlélet megfelelt a 17. század végi Habsburg gazdaságpolitikának. 1710-ben Csehországban egy *Merkantil-Kommissio*-t hívtak életre, amelynek feladata volt, hogy törődjék a manufaktúrafejlődéssel, hogy külföldi szakmunkásokat keressen, és hogy ügyeljen rá, nehogy a céhek a gazdasági fejlődés gátjaivá legyenek. Az egyik legelső textilmanufaktúrát az oszei kolostor alapította 1697-ben; itt először harisnyát, majd 1701-től posztót gyártottak, a szakembereket hozzá Szászországból toborozták. Nem volt ez másképp gróf Kaunitz délmorvaországi, vagy gróf Waldstein litvánovi textilmanufaktúrájánál sem. Támogatták a Habsburgok Csehországban az üvegyártást is. Az üvegesmesterek privilégiumokat kaptak, munkásaik mentesültek a katonáskodástól, jobbágyszolgáltatásokkal sem tartoztak. A kormány még az üvegművesek kivándorlását is megtiltotta, hogy ezzel is védje a belföldi termelést és a kereskedelmet.

A kormány még a textilmanufaktúrák munkaerőellátására is gondot viselt. 1764. február 29-én írta alá Mária Terézia a fonóműhelyek felállításáról szóló pátenst, hogy a munkanélkülieknek munkát adjon és a textilmanufaktúrák számára elegendő munkaerőt biztosítson. A városoknak helyiséget kellett erre a célra adniuk, s a fonást oktató szakembereket az állam fizette. A textilmanufaktúrák munkaerőellátásának biztosítása érdekében az egyes manufaktúrák számára fonókörzeteket határoztak meg. Amikor pedig ekörül viták támadtak, a kormány 1775. május 15-én udvari dekrétumot adott ki, amely szerint „a fonóknak meg kell engedni, hogy egyéni elhatározásuk szerint vagy a maguk szakállára, vagy valaki más számára fonhassanak”. A 18. század végére a Habsburg gazdaságpolitika a birodalom valamennyi országát — Magyarország kivételével — egységes vámterületbe fogta össze, hogy a kereskedelmet megkönnyítse. Ha a Habsburgoknak mindezeket a gazdasági intézkedéseit, amelyeket a 17-18. század folyamán a cseh korona országaiban tettek, meggondoljuk, beláthatjuk, hogy milyen erős befolyással voltak az agrárviszonyokra, de az iparra és a kereskedelemre is. Végeredményben mindezzel hozzájárultak a régi feudális viszonyok gyengítéséhez és az új, kapitalista fejlődés megkönnyítéséhez, bár a Habsburg gazdaságpolitika tulajdonképpeni célja mindenekelőtt az állam gazdaságának erősítése volt.